

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора педагогічних наук, професора Рассказової Ольги Ігорівни,
на дисертацію Чайковського Михайла Євгеновича
„Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими
потребами в умовах інклюзивного освітнього простору”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

У напрямі євроінтеграції основними тенденціями розвитку української держави стають демократизація та гуманізація суспільних відносин, що актуалізують необхідність залучення вразливих верств населення, серед яких люди з інвалідністю є однією з найбільш чисельних груп, до повноцінного функціонування в соціумі. Створення у системі освіти сприятливих умов для розкриття соціально цінного потенціалу кожної особистості, незалежно від стану її здоров'я, становить сьогодні актуальну проблематику, якій присвячено дисертаційне дослідження М. Є. Чайковського, де репрезентовано результати наукового пошуку автора щодо обґрунтування теоретичних засад, технологічної розробки та експериментальної реалізації соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ВНЗ.

Нагальність та доречність проведення подібного дослідження в сучасних умовах посилюється у зв'язку з поступовим наближенням нормативної бази системи освіти України до вимог міжнародного законодавства щодо освіти, доступної для осіб з обмеженими психофізичними можливостями (Декларація про права інвалідів, Всесвітня декларація про освіту для всіх, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, Рамки дій за освітою осіб з особливими потребами, Конвенція ООН про права інвалідів тощо). У цьому руслі нашою державою вже зроблено низку суттєвих кроків: до нормативно-правового законодавства внесено необхідні нормативи, за якими стає можливим широке включення дітей та молоді з інвалідністю до соціального життя та освітньої діяльності (Конституція України, Закони

України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”, „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” тощо); оновлено освітнє законодавство, що забезпечує сьогодні безперервність навчання осіб з особливими освітніми потребами, їх успішну професіоналізацію та працевлаштування (Закони України „Про освіту”, „Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я” тощо; накази Міністерства освіти і науки України „Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю”, „Про організацію інтегрованого навчання інвалідів у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації незалежно від форми власності і підпорядкування”, „Концепція розвитку інклюзивної освіти” тощо).

Важливість порушеної автором проблеми підтверджується й наявністю новітніх теоретичних розробок різних аспектів соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами у напрямі включення їх у систему освіти, що ставали об'єктом наукових інтересів багатьох дослідників, як вітчизняних (О. Безпалько, І. Іванова, В. Ільїн, А. Капська, А. Колупаєва, В. Ляшенко, Є. Мартинов, О. Молчан, О. Полякова Т. Самсонов, Н. Софій, Є. Тарасенко та ін.), так і зарубіжних (Б. Барбер, Г. Беккер, П. Бурдье, Дж. Девіс, К. Дженкс, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, К. Тейлор та ін.).

Відзначимо, що сьогодні особливий інтерес вчених викликають питання інтеграції, інклюзії, соціально-педагогічного супроводу та підтримки навчання студентської молоді з особливими освітніми потребами (М. Андрєєва, Ю. Богінська, О. Дікова-Фаворська, С. Савченко, В. Тесленко, С. Харченко, А. Шевцов та ін.). Науково-методичні розробки українських вчених загальноновизнані й істотно підвищують ефективність педагогічного процесу освітніх закладів щодо навчання та професіоналізації осіб з функціональними обмеженнями.

У цьому ж напрямі виконане й дослідження М. Є. Чайковського, яке, безперечно, є своєчасним та необхідним, оскільки сьогодні проблема вдосконалення освітнього процесу ВНЗ на засадах інклюзивного підходу все ж залишається нерозв'язаною. Отже, на нашу думку, результати представленої до

захисту роботи є нагальними й суттєво збагачують як соціально-педагогічну теорію, так і практику соціально-педагогічної роботи з молоддю у ВНЗ.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатнім й забезпечується чіткою структурою роботи, що відображає логіку дослідження. За визначеною послідовністю подання матеріалу автор у чотирьох розділах: характеризує стан розробленості проблеми соціально-педагогічної роботи з молоддю з інвалідністю в системі вищої освіти; визначає теоретико-методологічні основи такої роботи в умовах інклюзивної освіти; репрезентує результати концептуального обґрунтування, визначення та експериментальної перевірки технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ВНЗ. Після кожного розділу дисертації наведено ґрунтовні та змістовні висновки. Дисертація містить також загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження не викликають заперечень. У процесі роботи дисертант використав теоретичні, практичні, статистичні методи дослідження, визначив широку теоретичну базу та обрав низку методологічних підходів до аналізу й узагальнення концептуальних ідей, обґрунтування теоретичних засад дослідження та визначення технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ВНЗ.

Серед суттєвих характеристик дисертації відзначимо те, що відповідно до мультиконтекстності наукових розвідок порушеної проблеми автор звертається до ґрунтовного опрацювання широкого кола наукових джерел (список яких становить 482 найменування, із них 27 – іноземними мовами) з різних галузей знань – соціально-філософських, соціологічних, психолого-педагогічних, а також результатів міжпредметних досліджень. Аналіз наукової літератури став об'єктивною підставою для визначення дисертантом теоретико-методологічних засад соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти.

Схвалення заслуговує те, що М. Є. Чайковський чітко визначив термінологічні засади дослідження, здійснив усебічний понятійний аналіз дефініцій „інтегрована освіта” та „інклюзивна освіта”, визначив їх сутність та специфіку, навів порівняльну характеристику, репрезентував авторський погляд на нове у категоріальному полі педагогічної науки поняття „інклюзивний освітній простір ВНЗ”.

Створення чіткої термінологічної канви дослідження та ґрунтовний аналіз ситуації, яка склалася у науковому полі досліджуваної проблеми, створили підстави для визначення сутності та складових соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору.

Серед суттєвих умовиводів, що, на нашу думку, свідчать про отримання дисертантом дійсно нового знання, наголосимо, зокрема, на:

- розкритті сутності соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю з особливими потребами як різновиду соціально-педагогічної діяльності, що за допомогою відповідних технологій здійснюється у ВНЗ певною освітньою структурою, фахівцями, волонтерами та спрямовується на створення сприятливих умов соціалізації молоді з особливими потребами з метою інтеграції студентів з інвалідністю у суспільство;

- визначенні інклюзивної компетентності викладачів як чинника розвитку соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами;

- концептуалізації й змістовній розробці педагогічних технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі ВНЗ.

Щодо останнього, заслуговує схвалення вичленена дисертантом методологічна матриця, яка утримує антропологічний, ресурсний, аксіологічний, гуманістичний, компетентнісний, акмеологічний, системний, синергетичний, комплексний, особистісний, середовищний, діяльнісний, технологічний підходи до визначення концептуальних засад розробки технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ВНЗ. Водночас зазначені підходи не

просто запозичені як такі, а є результатом теоретичної селекції з широкого кола наукових джерел. Так, автору вдалося, по-перше, виділити реальну науково-методичну ситуацію, в якій відбувалася розробка заявлених дисертантом технологій, проаналізувати місце попередньо набутого наукового досвіду, по-друге, знайти ті концептуальні положення, які існували ще у нерозвиненій формі та потребували глибшого осмислення та змістового наповнення.

Інтерпретація визначених дисертантом концептуальних ідей на змістово-процедурному та технологічному рівнях розробки технологій забезпечила логічне поєднання їх у дві групи: технології забезпечення розвитку внутрішнього та зовнішнього інклюзивних освітніх середовищ ВНЗ, спрямовані на реалізацію стратегій використання сильних сторін особистості, позбавлення від недоліків та запобігання загрозам, командного співробітництва, контекстного навчання, використання регіональних можливостей у створенні та підтримці функціонування інклюзивного освітнього простору, створення безбар'єрного середовища, а також технології формування соціально-психологічної готовності студентів з особливими потребами до активного і продуктивного функціонування в інклюзивному освітньому просторі, що забезпечують впровадження стратегій соціально-педагогічної підтримки процесу входження студента з інвалідністю в освітній простір ВНЗ, соціально-педагогічного патронажу студентів з особливими потребами, тьюторства.

Відзначимо, що суттєвою ознакою дисертації є її науково-практична спрямованість. У цьому питанні нам імпонує послідовність авторської позиції, а саме те, що усі методи і форми діяльності суб'єктів інклюзивної освіти, засоби досягнення результату, які розробив М. Є. Чайковський, було упорядковано відповідно до визначених теоретичних положень та стратегій соціально-педагогічної діяльності й поєднано в „Комплексну програму соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі”.

Для доведення ефективності авторських технологій у процесі експериментального дослідження вчений послуговується широкою

дослідницькою базою, залучаючи до участі в експерименті 673 осіб, серед яких 527 студентів з особливими потребами, 53 студенти без вад здоров'я, 57 викладачів вищих навчальних закладів, в яких навчаються студенти з особливими потребами, зокрема: ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна” базова структура (м. Київ), два його структурні підрозділи – Хмельницький інститут соціальних технологій (м. Хмельницький) та Білоцерківський інститут економіки та управління (м. Біла Церква), а також ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ).

У дисертації цікаво й змістовно описано процес реалізації „Комплексної програми соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі”, що передбачав упровадження визначених автором педагогічних технологій. Важливо те, що експериментальна діяльність була спрямована не тільки безпосередньо на роботу зі студентами з обмеженими можливостями, а й передбачала створення інклюзивного освітнього простору ВНЗ завдяки соціально-педагогічній роботі зі студентами з нормативним розвитком, викладачами, кураторами, фахівцями, батьками студентів, громадою, базувалася на комплексній командній соціально-педагогічній роботі.

Підкреслимо, що М. Є. Чайковський реалізував особисто та скоординував значну кількість заходів у базових закладах освіти. Завдяки такій роботі автору вдалося реалізувати розроблені ним технології соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі та переконливо довести їх ефективність, що була підтверджена застосуванням до результатів дослідження статистичних методів.

Практичне значення дослідження підтверджується й широкою можливістю використання результатів дисертаційної роботи в освітньому процесі вищих навчальних закладів, у системі позааудиторної роботи зі студентами; у роботі фахівців центрів соціальної допомоги людям із особливими потребами, викладачів, соціальних педагогів, психологів, інших

фахівців, які працюють з молоддю з інвалідністю, представниками адміністрації вищих навчальних закладів.

Результати дослідження були оприлюднені на 11 міжнародних, 8 всеукраїнських науково-практичних конференціях, обговорювалися і отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедр соціальної педагогіки ДЗ „Луганського національного університету імені Тараса Шевченка” і соціальної роботи Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”; застосовувалися при організації та проведенні заходів із представниками адміністрації, кураторами, викладачами та працівниками психологічних служб ВНЗ, присвячених питанням упровадження інклюзивної освіти у вищій школі.

Матеріали дисертаційної роботи М. Є. Чайковського мають достатній рівень апробації, їх висвітлено у 47 працях, із них 44 одноосібних, зокрема: 1 монографія; 23 статті у наукових фахових виданнях України; 5 статей у періодичних зарубіжних виданнях; 2 навчальних посібники з грифом МОН України.

У цілому високий рівень виконання роботи забезпечено концептуальною обґрунтованістю, змістовністю, науковою новизною, практичним значенням одержаних результатів, використанням значної кількості джерел, зокрема й соціально-педагогічного характеру. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення дослідження не викликають сумніву.

Поставленні в науково-дослідній роботі завдання знайшли своє відображення і розв’язання у тексті дисертації та авторефераті, що є взаємно відповідними. Наукова робота оформлена згідно з усіма чинними в Україні вимогами до докторських дисертацій. Матеріали кандидатської роботи не були використані в докторській дисертації.

Усе зазначене вище дає підстави вважати, що наукова робота М. Є. Чайковського – результат ґрунтовного соціально-педагогічного дослідження – є завершеною працею.

Водночас, дисертаційне дослідження не позбавлене дискусійних

моментів, які хочемо висловити у вигляді зауважень і пропозицій.

1. Високо оцінюючи проведений дисертантом ґрунтовний аналіз стану розробленості проблеми соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі, все ж відзначимо, що автором висвітлені в основному підходи до навчання та виховання осіб з інвалідністю, розроблені у зарубіжній теорії та практиці й навіть виокремлені певні етапи становлення інклюзивного підходу за кордоном. Проте, на нашу думку, у дослідженні бракує аналізу ґрунтовної вітчизняної історико-педагогічної спадщини (П. Блонський, Л. Виготський, А. Залкінд, К. Корнілов, О. Леонт'єв, А. Лурія, Б. Паригін, С. Рубінштейн, Г. Челпанов, Г. Шпета), у якій досліджувана проблема здобула відмінного від смислових пошуків західних учених, проте не менш ґрунтовного та різноманітного наукового опрацювання.

2. Відповідно до предмета дослідження викликає подив те, що до методологічної основи дослідження автор не включив технологічний підхід, хоча логічно застосовує його при розробці заявлених технологій.

3. Аналізуючи об'єктивність результатів констатувального експерименту щодо оцінки стану соціально-педагогічної роботи в інклюзивному освітньому просторі вітчизняних ВНЗ, наголосимо, що, на нашу думку, визначення М. Є. Чайковським експериментальних баз (заклади, де переважно навчається молодь з інвалідністю) та вибірки (527 студентів з особливими потребами й лише 53 студенти без вад здоров'я) не є безапелюційним. Вважаємо, що дослідження значно виграло б, якщо б автор включив до експерименту заклади, у яких лише розпочинається широке залучення осіб з інвалідністю до освітнього процесу (а таких більшість в Україні).

4. З прикрістю відзначимо, що в авторефераті майже не відображено хід експериментальної роботи з упровадження технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі ВНЗ, тоді як у дисертаційному дослідженні цьому питанню присвячено окремий підрозділ (п.п. 4.2, стор. 351 – 385).

5. На нашу думку, при розробці педагогічних технологій автор достатньою мірою не обґрунтував у практично-методичному аспекті свою позицію у питанні визначення взаємозв'язку між визначеними ним напрямками соціально-педагогічної роботи (розвиток інклюзивного освітнього простору ВНЗ; формування соціально-педагогічної та соціально-психологічної готовності студентів з особливими потребами та членів їхніх родин до активного і продуктивного функціонування в інклюзивному освітньому просторі ВНЗ).

Висловлені зауваження в цілому не знижують теоретичної та практичної значущості роботи.

Є всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота Чайковського Михайла Євгеновича „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору” відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Комунального закладу
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
Харківської обласної ради

О. І. Рассказова

Підпис <u>О. І. Рассказова</u>
Засвідчую
Начальник відділу кадрів <u>О. І. Рассказова</u>
« ___ » _____ 20__ рік